

İZMİR SANCAĞI'NDA 1908 MECLİS-İ MEBUSAN SEÇİMLERİ

Fevzi DEMİR

Giriş

1908 yılının 23 Temmuz'una değin Osmanlı siyasi rejiminde açık bir çoğulculuk yoktur. Yakın tarihimizde "İkinci Meşrutiyet" olarak anılan bu dönem (1908-1918), Türkiye'nin demokratik gelişmelerinde ileri ve yürekli atılımlarla doludur¹. Bu atılımların belki de en önemlisi; siyasi katılma alanının genişletilmesi ve demokratikleştirilmesine yönelik uygulamalara girişilmesidir. Türk tarihinde genel seçim ilkesinin ilk uygulaması bu dönemde gerçekleştirilmiştir. II. Meşrutiyet döneminde yasama meclisinin, yani Meclis-i Mebusan'ın oluşturulması için 1908-1912-1914 ve 1919 yıllarında dört genel seçim yapılmıştır². Meşrutiyet'in birinci genel seçimi Jön Türk ihtilalinin umut dolu ilk günlerinde Ekim-Aralık 1908 aylarında uygulanmıştır. Bu dönemde herkes parlamentonun toplanmasını istiyor ve istibdad döneminde baş gösteren sorunlara, milliyetçi azınlık gruplarının terörist eylemleriyle, bunların özerklik ve bağımsızlık isteklerinin giderilmesini de kapsayacak bir çözüm getirileceğini sanıyordu. Azınlıklar ise yeni rejimin bütün isteklerini yerine getireceğini düşünmekteydiler. Ancak bu sevinç uzun sürmemiştir.

İhtilalin ilk günlerinde Meşrutiyet'in ilân edilmesine önderlik eden İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidara hazırlıklı değildi. Üyeleri henüz halkça bilinmeyen Cemiyet bir baskı grubu olarak arka planda ve genellikle Selanik'de kalmayı yeğlemiştir. "İttihat

1 İkinci Meşrutiyet dönemi siyasi hayatının araştırılmasına Tunaya öncülük etmiştir. Dönemin özelliği için bkz. Tark Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler-İkinci Meşrutiyet Dönemi*, I, İstanbul, 1984, 1-4; Aynı yazar, *Türkiye'de Siyasal Partiler-İttihat ve Terakki*, III, İstanbul, 1989, 9-35.

2 Meşrutiyet seçimleri ile ilgili genel bir çalışma olmamasına karşın, bazı yörelerde uygulamasına ilişkin dar kapsamlı incelemeler bulunmaktadır. Tarafımızdan yapılan yüksek lisans tezi de bu konuya ilişkindir. Bkz. Fevzi Demir, *Aydın Vilayeti'nde 1912 Meclis-i Mebusan Seçimleri*, (Basılmamış Yüksek lisans Tezi), İzmir, 1988. Ayrıca bir kaç örnek için bkz. Aynı yazar, "İzmir Sancağı'nda 1912 Meclis-i Mebusan Seçimleri". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, I, İzmir, 1991, 155-182; Sabri Sürgevil, "Aydın Vilayeti Bozdoğan Kazası'nda Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IV, İzmir, 1989, 85-109.; Kudret Emiroğlu, "Trabzon'da Sopalı Seçimler-1912", *Tarih ve Toplum*, Sayı 97, İstanbul, 1992, 41-46.; Rashid İsmail Khalidi, "The 1912 Election Campaign in the Cities of Sham", *International Journal of Middle East Studies*, XVI/4, 1985, 461-471.

ve Terakki 'nin denetleme iktidarı dönemi" olarak adlandırılan bu dönemin ilk günlerinde. İttihâçılar bir yandan geriye dönüşü engelleyebilmek için anayasada değişiklik hazırlıklarını sürdürürken, diğer yandan seçim hazırlıklarına girişmişlerdir³. Bu sıralarda o güne kadar imparatorlukta hiç görülmemiş bir basın özgürlüğü ve serbest politik ortam nedeniyle gazeteler ve siyasal partiler birdenbire çoğalmaya başlamış ve ülkede ilk kez gerçek siyasal mücadele ortamına girilmiştir.

İktidar için iki büyük siyasal grub mücadele ediyordu. Henüz yasal bir partiye dönüşmemiş olan İttihat ve Terakki Cemiyeti programını bir bildiri ile kamuoyuna açıkladı⁴. Bu programda politik reformlar, özgürlük, güçlendirilmiş milli egemenlik ve birlik, tarım ve sanayide gelişme ve âdil vergilendirme gibi konular yer alıyordu. İttihatçıların karşısında ise Paris'den dönen Prens Sabahaddin'in kurduğu ve onun fikirlerini savunan Osmanlı Ahrar Fırkası bulunuyordu⁵. Fırka 14 Eylül 1908'de kurulduğunda seçim kampanyasına katılmak için çok az zamanı vardı. Bu yüzden etkili olamadı. Seçim kampanyasında tartışmalar adem-i merkezîyetçiliğe karşı merkezîyetçilik, batılılaşma ve modernleşme sorunlarına ilişkindi⁶. Ne varki bu demokratik ortam Avrupa Devletleri'nin saldırganlıkları ve fırsatçılıkları yüzünden gölgelendi. İstanbul'daki geçici iktidar boşluğundan yararlanan devletler, İmparatorluğu parçalamak için girişimlerini hızlandırdılar. 5 Ekim 1908'de Bosna-Hersek, Avusturya tarafından ilhâk edildi. Bulgaristan bağımsızlığını ilân etti. Girit, Yunanistan'la birleştiğini duyurdu⁷. Bu yenilgiler yeni işbirliği umutlarını birden söndürdü.

Seçimler böyle bir ortamda Ekim-Aralık 1908 aylarında yapıldı. Bu seçimler 1877 Meclis-i Mebusânı'nda hazırlanan fakat yasalasmamış olan "İntihab-ı Mebusân Kanunu"na göre yapılmıştır⁸.

2 Ağustos 1908'de bu kanun lâyihası Padişah tarafından onaylanmış ve 1 Ekim 1908'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Gene aynı tarihte "İntihab-ı Mebusan Kanunu'nun Su'ret-i İcrâyesine Dair Talimât" yayınlanmıştır⁹.

3 Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İstanbul, 1987, 87.

4 Tunaya, I, a.g.e., 65-66.

5 Ahrar Fırkası için bkz. Ay.es., 155-169; Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*, İstanbul, 1990, 37-38.

6 Akşin, a.g.e., 106-107.

7 Ay.es., 91-92; Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkilâbı Tarihi*, I/2, Ankara, 1983, 92-113.

8 Kanun metni için bkz. *İntihab-ı Mebusan Kanunu*, İstanbul, 1324.

9 Talimat metni için bkz. Tarhan Erdem, *Anayasalar ve Seçim Kanunları (1876-1982)*, İstanbul, 1982, 135. Hükümetin yayınladığı diğer yönergeler için bkz. *İntihab-ı Mebusan'a Ait Olub Tevarih-i Muhtelifede Takvim-i Vekâyî'de Neşredilmiş Olan Bazı Mukarrerât*, İstanbul, 1330. Bu seçim yasası büyük değişiklikler geçirmesine karşın 14 Aralık 1942'de yeni bir seçim yasası kabul edilinceye kadar yürürlükte kalmıştır. Bkz. Erdem, a.g.e., 429.

Bu seçim yasasına göre, basit çoğunluk esasına dayalı olan seçimlerde oy verme hakkı erkeklere tanınmıştır. Yasasının 11. maddesi ile de seçilebilmek için az çok vergi vermek şartı getirilmiştir. Seçimler iki dereceli olarak sancaklarda yapılacaktır. Her elli bin nüfusa bir mebus seçilecek, her beşyüz "birinci seçmen", yani "müntehib-i evvel" bir "ikinci seçmen"i, yani "müntehib-i sâni"yi seçecektir. Mebuslar ise ikinci seçmenlerin oylarıyla belirlenecektir. Yasa ayrıca seçmen listelerinin hazırlanması, denetlenmesi ve oy verilmesini de açıklamıştır. Buna göre önce; kaza belediye reisi, muhtarlar, imam, papaz ve hahamların sorumluluğunda "Defatir-i esasi", yani seçmen listelerinin hazırlanması gerekiyordu. Listelere 25 yaşını bitirmiş, iflas durumunda olmayan, medeni haklarından yoksun bırakılmamış ve devlete az çok vergi veren Osmanlı uyruklularından erkek kişiler kaydedilecekti. Bu nitelikleri taşıyanlar nüfus kayıtlarına veya yukarıda adı geçenlerin tanıklığına başvurularak belirlenecekti. Köy ve mahallelerde hazırlanan listelerin bir nüshası kazaya gönderilecek, bir nüshası da Türkçe veya "Lisân-ı Türkî'ye vâkıf olmayan kurada tekellüm edilen lisana..." göre muhtarlıklarda kalacaktı (Madde 27). Kazada toplanan listeler, belediye reisi başkanlığında belediye meclisi üyelerinden oluşan "Heyet-i Teftişîye"ler tarafından incelenerek birer nüshası halkça görülebilecek yerlere asılacaktı. Seçimler kaza ve nahiye merkezlerinde yapılacaktı. Heyet-i Teftişîye'ce gönderilen bir görevli başkanlığında; imam, papaz ve iki nahiye meclisi üyesinden oluşan sandık kurulu oy verilmesini ve sayımını denetleyecekti. Belirlenen ikinci seçmen sayısı kadar aday isminin yazıldığı pusulalarla sandık başına gelen birinci seçmenler Padişah'ın sağlığına dua ettikten sonra oylarını kullanacaklardı (Madde 34). Müntehib-i sâni'ler de kaza merkezlerinde belirlenen yerde mebus seçeceklerdi.

Bu genel bilgiler ışığında, İmparatorluğun en önemli bölgelerinden biri olan İzmir Sancağı'nda 1908 Meclis-i Mebusan seçimlerinin nasıl yapıldığı incelenecektir. Böyle bir incelemenin Türkiye'de seçim geleneğinin doğuşu ve gelişimine ilişkin araştırmalara küçük bir katkının yanısıra, bu dönemde İzmir'de siyasal ortamın anlaşılmasına yardımcı olacağı düşünülmüştür.

Siyasal Bir Merkez Olarak İzmir

İzmir Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde Türk toplum hayatında, İstanbul ile çoğu kez başabaş gitmiş, Batı'ya açık bir kıyı şehrimiz olarak varlığı ile gelişmelere damgasını vurmuştur. XIX. yüzyıldan itibaren bu bölge Osmanlı Devleti'nin etkisi altında bulunduğu iç ve dış dinamiklerin yönlendirmesiyle hızla uluslaşma ve kapitalist dünya ile bütünleşme sürecine giriş olayını en belirgin şekilde yaşıyordu¹⁰. Toplumsal yapı da

bu süreçten etkilenmişti. Türkler, Rumlar, Yahudiler, Ermeniler ve Levantenler'den oluşan etnik yapı, Ortodoks Rumlar, Gregoryen Ermeniler, Yahudiler ve Müslümanlar olmak üzere dinsel cemaatlere bölünmüştü. 1908 yılı salnamesinde İzmir Sancağı nüfusu 627850 olarak belirtilmiştir¹¹. Bu nüfusun 320191'i müslüman, 277657'si Hristiyan ve 25002'si Musevi'ydi. Valiliğin yaptığı açıklamaya göre; 1908 seçimlerine esas olan nüfus ise İzmir kazası 97502 ve sancak toplamı 287437'yd¹².

Sancakta Türklerin çoğunlukta olmasına karşın, gayrimüslimler ekonomik hayata egemendi. Türklerin sayıca üstünlüklerine rağmen, sosyal ve ekonomik gelişmelerden yeterince yararlanamaması en önemli toplumsal sorundu. Bu kozmopolit yapıda toplumsal gruplar arasındaki rekabet eğitim ve kültür alanında da etkisini gösteriyordu. Gayrimüslimler bu alanda da üstündü¹³. 1821 'den beri güçlü bir yerel basın İzmir'de canlı bir fikir hayatının varlığını gösteriyordu¹⁴. Gayrimüslim basına göre daha geç gelişen İzmir Türk basını özellikle II. Meşrutiyet döneminde oldukça etkindi. Seçimler sırasında İzmir'de Türkçe olarak *Ahenk*, *Hizmet*, *İttihad*, *Köylü* ve *Teshir* gazeteleri çıkıyordu. *Amaliya*, *Komos*, *Amarisya*, *Nea Smirni* ve *Periodos* gazeteleri de Rumların sözcülüğünü yapıyordu.

Bu ekonomik ve kültürel canlılıkla birlikte belirginleşen toplumsal yapıdaki çelişkiler çözüm arayışlarında yaratmış ve İmparatorluğu içinde bulunduğu durumdan kurtarmak isteyen Türk aydınlarının İzmir'de de yoğun siyasal etkinliklerine neden olmuştur¹⁵. II. Abdülhamid döneminin şartlarında gizli olarak kendiliğinden doğup gelişen bu etkinlikler Jön Türk kuruluşlarının devreye girmesiyle örgütlü hale gelmiştir¹⁶. Dönemin özelliği olarak bu bölgede de baskı ve soruşturmalar aydınları rahat bırakmamıştır¹⁷. Ancak İttihat ve Terakki Cemiyeti adına İzmir ve civarında çalışan

10 Tefik Cavdar, "Mütareke ve Millî Mücadele Döneminde Osmanlı Ekonomisi ve İzmir", *Türkiye Ekonomisinin 100 Yılı ve İzmir ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu*, İzmir, 1985, 121-140.

11 Aydın Vilâyeti Salnâmesi, 1326 Seney-i Hicriyesine mahsustur, 156. ; ayrıca bkz. Özer Ergenç, "Salnâmelerde İzmir", *Türkiye Ekonomisinin...*, y.a.g.a., 145,151.

12 "Makam-ı Vilâyetten" , *Ahenk*, 4 Kanun-u Evvel 1908.

13 Nail Morali, *Mütarekede İzmir-Önceleri ve Sonraları*, İstanbul, 1976, 8.

14 Zeki Ankarı, "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde İzmir Basını", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, 1, İstanbul, 1985, 103-112.

15 Eczacıbaşı anılarında "... Vatanın nasıl kurtulacağı ve ulusal varlığın hangi yoldan sağlanacağı konusunun tartışılması İstanbul'dan önce İzmir'de açıkça başlamıştı" diyordu. Bkz. Yaşar Aksoy, *Bir Kent, Bir İnsan; İzmir'in Son Yüzyılı*, S. Ferit Ercacıbaşı'nın Yaşamı ve Anıları, İstanbul, 1986, 89.

16 Bu faaliyetlerin öncüleri arasında Tefik Nevzad, Tokacızâde Şekip, Hafız İsmail, Şair Eşref, Bezmi Nusret (Kaygusuz) ve Karaosmanoğlu Yakup Kadri'nin adları geçmekteydi. Bkz. Aksoy, a.g.a., 82.; *Osmanlı Meclis-i Mebusan Reisi Halil Mentеше'nin Anıları*, (yayına hazırlayan, İsmail Arar), İstanbul, 1986, 118.

17 Bu dönemde İzmir'de siyasal ortam için bkz. Ziya Somar, *Bir Şehrin ve Bir Adamın Tarihi*, Tefik Nevzad, *İzmir'in İlk Fikir ve Hürriyet Kurbanı*, İzmir , 1948, 6-10.

Bursalı Tahir Bey ve Nazım Bey'in örgütlenme ve propoganda faaliyetleri II. Meşrutiyet'in ilanında etkili olmuştur. Teşebbüs-ü Şahsî ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'nin de İzmir'de bir şube oluşturarak bu faaliyetlere katıldığı anlaşılmaktadır¹⁸.

Halil Mentеше anılarında "Doktor (Nâzım), İzmir'de Meşrutiyet'in ilânına kadar görevini yaptı. İzmir kolordu zâbitânını ve İzmir münevverlerini Cemiyet'e bağladı. Yakup Ağa takma adı ile yaşadığı İki Çeşmelik'te bir tütüncü dükkanı açmış, önüne de fes kalıplarını koymuş, isteyenlerin feslerini kalıplar, fakat müsait gördüklerine de ihtilâl kahtbını geçirirdi..." diye anlatıyordu¹⁹. Makedonya'da Jön Türk isyanını bastırmak için Batı Anadolu'dan toplanan askerler özellikle İzmir'deki İttihatçı propagandaların etkisiyle, Selanik'e vardıklarında kolaylıkla ayaklananların saflarında yer almışlardır²⁰. İzmir'de de siyasal etkinliklerin açık ve yasal hale gelmesi Meşrutiyet'in ilânı ile mümkün olmuştur²¹. Jön Türk İhtilâli İzmir'de de taşkınlıklara varan sevinç gösterileriyle kutlanmıştır. "Yaşasın" ve "Zito" seslerinin birbirine karıştığı ilk günlerde; Selanik'ten geri dönen askerler törenlerle karşılanmış, Doktor Nâzım'ın Yakup Ağa takma adıyla açmış olduğu tütüncü dükkanı ve hürriyet kurbanı Tevfik Nevzad'ın, Beyler Sokağı'ndaki evi ziyaret edilerek nutuklar söylenmiştir²².

Sevinç gösterileri ve taşkınlıkların uzun sürmesi ve güvenliği bozucu bir duruma gelmesi üzerine, İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkez-i Umumîsi gösterilere son verilmesini istemek zorunda kalmıştır²³. Gene, hükümet memurlarının devr-i sabık suçlamaları ve aşağılanmalar yüzünden çalışamaz duruma gelmesi üzerine Cemiyet'in İzmir Merkezi ".... hürriyet hükümeteşiz yaşamak yahud memurîn-i hükümeti tehdit ile iş gördürmek demek olmayub..... şikayetler var ise merci-i âidine beyan ve icraât-ı kanuniyeye intizar eylemeleri lâzım geleceği....."ni duyurmuştur²⁴.

Meşrutiyet sevincini yansıtan ilk günlerdeki heyecanın geçmesinden sonra İzmir'in kozmopolit yapısından kaynaklanan sorunlar tekrar hatırlanmış ve dostluk gösterileri Ekim 1908'de yapılan mebus seçimlerinde yerini düşmanlığa bırakmıştır.

18 Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılâp Tarihimiz ve Milli Mücadele*, İstanbul, 1956, 339.; *Bayur*, 2/4, a.g.e., 55-56.

19 Mentеше, a.g.e., 119-120.

20 H. Zafer Kars, *Belgelerle 1908 Devrimi Öncesinde Anadolu*, İstanbul, 1984, 56-58.

21 *Ahenk*, 28 Temmuz 1908. ; Şeniz Gündemir, *İlkinci Meşrutiyet'in İlanının İzmir Basınındaki Yankıları*, (Basılmamış Lisans Tezi), İzmir 1988.

22 *Ahenk*, 8 Ağustos 1908.

23 "Bodema nümeyiş ve âsâr-ı şadmanî suret-i kal'iyede hitam bulmuş vazife başlamıştır...", *Ahenk*, 16 Ağustos 1908.

24 "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti İzmir Merkezi Beyannâmesi", *Ahenk*, 2 Ağustos 1908

Seçimlerin Yapılışı

İzmir Sancağı'nda seçim işlemlerine "... mukaddem Meclis-i Umumi'nin ikinci devre-i ictimaiyesinde kaleme alınmış olan kanunnâme ile sûr-u icrâyesine dair yine vaktiyle tanzim edilmiş olan tâlimât ahkâmına tevfikân muâmele olunması....." emriyle 6 Ağustos 1908'den itibaren başlanmıştır²⁵. 19 Ağustos'da seçmen listelerinin hazırlanması ve diğer seçim işlemlerini yürütmekle görevli Heyet-i Teftişîye oluşturulmuştu. İzmir kazasında Heyet-i Teftişîye üyeleri arasında Ragıp Paşa, Dimitraki ve Nesim Levi Efendi ile Meclis-i Belediye âzasından seçilen altı kişi bulunuyordu²⁶. Heyet-i Teftişîye 29 Ağustos'a kadar listelerin hazırlanmasını mahalle ve köy muhtarları ile diğer görevlilerden istedi²⁷. Dahiliye Nezareti ise listelerin hazırlanmasında nüfus kayıtlarının esas alınmasını ve yasadaki sürelerin yarıya indirilmesini istiyordu²⁸. Eylül ayı boyunca seçmen listelerinin hazırlanması için uğraşıldı. Bu konuda Heyet-i Teftişîye'nin bir çok güçlüklerle karşılaştığı anlaşılıyordu. Örneğin; muhtarların listelerin hazırlanmasına ilgisiz kaldığından yakınan belediye, yazımı başkalarına bırakan muhtarların cezalandırılabilceğini belirtmiştir²⁹. Gene *Ahenk*, seçim görevlilerinin, listeleri hazırlamada karşılaştığı güçlüklerden bahsederken; muhtarların listeleri hazırlamadıklarını, ahalinin ise memurları çekiştirmekle uğraştığını belirterek, "..... mülhâkatta ahalinin memurüne ettiği tecavüz ve taarruz ne kadar haklı da olsa haddini tecavüz etti. Hürriyet verilmekle nüfûz-u hükümet mahv olmuş sayılmasın" diyordu³⁰.

İzmir Sancağı'nda seçim işlemleri, gerek seçim yasaının yetersizliğinden ve gerek yasayı uygulayanların deneyimsizliğinden dolayı belirsizlikler ve aksaklıklar içinde yürütülmüştür. Bu yüzden Dahiliye Nezareti sık sık açıklamalar yapmıştır. Örneğin, emlâk ve temettü'nün yanısıra resm-i ağnam verenlerin de birinci seçmen olabileceği³¹, şube ve nahiye seçmenlerinin ikinci seçmenleri kazanın her tarafından seçebilecekleri³², seçim görevlilerinin ücretlerinin belediyece veya mal sandıklarınca ödenmesi değişik tarihlerde duyurulmuştur.³³

25 *Ahenk*, 6 Ağustos 1908.

26 *Ahenk*, 19 Ağustos 1908.

27 *Ahenk*, 29 Ağustos 1908.

28 *Ahenk*, 29 Ağustos 1908.

29 "Daire-i Belediye'den", *Ahenk*, 19 Ağustos 1908.

30 *Ahenk*, 25 Ağustos 1908.

31 *Ahenk*, 15 Eylül 1908.

32 *Ahenk*, 8 Teşrin-i Sani 1908.

33 *Hizmet*, 5 Teşrin-i Ewel 1908.

İzmir kazasında seçmen listeleri 24 Eylül 'de askıya çıkarılmış, bir hafta olan askı süresi 1 Ekim'den itibaren 7 Ekim'e uzatılmıştır³⁴. Heyet-i Teftişîye'de toplanan listelere göre İzmir şehri erkek nüfusu 78904'dür. *Ahenk* bu sayının azlığını belirterek, halkın nüfus yazımına olan ilgisizliğinden yakınıyordu³⁵. Gene bu habere göre, bu erkek nüfusun 25 yaşından küçük olanları 36164, büyük olanları ise 42749 kişidir. Birinci seçmen özelliğini taşıyan kişi sayısı ise 31803'tür. Daha sonra bu listelere eklenenlerle birlikte 30 Ekim'de yapılan açıklamaya göre erkek nüfus; "Ma kura ve nevhi İzmir Kazası 95917, Karaburun 7664, Menemen 12497, Urla 15220, Çeşme 1139 Bayındır 19840, Foçateyin 8893, Kuşadası 9593, Tire 18300, Ödemiş 35444, Seferhisar 4523, Bergama 35711, Nif 10845 ve Sancak toplamı 285852" dir.³⁶ Bu rakamlara daha sonra yine eklemeler yapılmıştır. Vilayet'in duyurduğu kesinleşen listede "Ma kura ve nevhi İzmir kazası defatir-i esasiyesinde tahakkuk eden nüfus-u zükur-u umumî'nin mikdarı 97502 ve İzmir Sancağı nüfusu umumisi cem'an 287437" olduğu belirlenerek sancaktan 6 mebus seçileceği açıklanmıştır.³⁷

İzmir kazası müntehib-i sâni seçimlerinde 36 seçim dairesine ayrılarak 30 Ekim 1908'de oy verme işlemleri başlatılmıştır. Merkez kazada bir hafta süren seçimlerde seçim dairelerinin durumu aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.³⁸ Bu liste'de I seçim bölgesini, II genel erkek nüfusunu, III seçmen sayısını, IV müntehib-i sâni miktarını, V ise intihab memurunu göstermektedir:

	I	II	III	IV	V
1. Ahmet Ağa Mahallesi	2114	1618	4	Şerif Paşa	
Hacı Mahmud Mahallesi	386	142			
2. Ali Ağa	548	327	2	Evkaf Başkâtibi Hüseyin Ef.	
Arnavud Mescidi	208	59			
Esnaf Şeyhi	186	82			
Kahraman Mescidi	91	44			
Balcı	598	301			
3. Sarı Hafız	213	74	2	Dava Vekili Halid Bey	
Uzun kapu	109	82			
Akçalı Mescid	271	146			

34 *Ahenk*, 1 Teşrin-i Evvel 1908.

35 *Ahenk*, 24 Eylül 1908.

36 *Ahenk*, 30 Teşrin-i Evvel 1908.

37 "Makam-ı Vilayetten", *Ahenk*, 4 Kanun-u Evvel 1908.

38 *Ahenk*, 31 Teşrin-i Evvel 1908.

Halil Efendi	288	123		
Fatih	526	199		
Hacı Mehmed	302	148		
4. Hacı İbrahim Efendi	234	116	2	Haralambo Aristidi Efendi
Balcı	177	73		
Tuzcu Mescidi	382	226		
Kalafat	320	117		
Hasta	401	199		
Dayı Emir	160	49		
5. Kestelli	716	657	2	Teodor Yosefidi Efendi
Naturzâde	268	119		
Toraman	730	200		
6. Memduhiye	1610	1034	3	Giridli Râşid Efendi
Kadriye	429	222		
7. Orhaniye	1354	755	2	Davavekili Edhem Bey
8. Dolablı Kuyu	1215	741	2	Barutçu Dimitraki Efendi
Ali Reis	434	253		
9. Cedid Mahallesi	1653	808	2	Kocamanyan Manki Efendi
10. Selâtin Ođlu	1293	645	2	Frenkođlu Horn Efendi
Faik Paşa	286	166		
11. Ballıkuyu	792	393	2	Canbazzâde Haralombo Efendi
Mir Ali	873	696		
Çiçek	284	117		
12. Pazaryeri	685	306	2	Hacı Osman Paşa
Şeyh	485	224		
Hatuniye	593	240		
13. Fettah	606	337	2	Davavekili Haralombo Efendi
Çorakkapı	425	337		
Abdullah Efendi	567	231		
14. Hasan Hoca	308	119	1	Mordohay levi Efendi
Kasap Hızır	674	618		

İZMİR SANCAĞI'NDA 1908 MECLİS-İ MEBUSAN SEÇİMLERİ

145

15. Hamidâbad	739	308	2	Yako Abolafyan Efendi
İhsan-ı Namid	435	197		
İkinci Karataş	637	283		
16. Selimiye	427	216	2	Emlak başkatib-i sabıkı Ahmet bey
İkinci Süleymaniye	1228	594		
17. Birinci Süleymaniye	1539	882	2	Sabık polis Müdürü Cemal Bey
18. 1.....3...4..5. Sultaniye	2665	1384	3	Borsa Başkatibi İbrahim Ef.
19. İkinci Sultaniye	687	247	2	Mihran Zambakçıyan Efendi
Karataş Osmaniye	1404	669		
20. Aziziye	901	467	1	.....
Yeni Kilise	239	114		
21. Karantina	1914	1220	2	Cemal Paşa
22. Mamuret'el Hamid	872	408	2	Vasilaki Efendi
Göztepe	691	344		
23. Aya Fotini	581	226	2	Salmon Efendi
Volkano	1469	631		
24. Rum İspatalyası	497	282	2	Kökbaşıoğlu Diyonis Efendi
Aya Yorgi	1451	588		
25. Rum Yetimhanesi	455	241	2	Zakiyan Efendi
Rum Kabristanı	468	70		
Aşağı Aya Yani	1593	464		
26. Aya Katrina	1146	572	3	Davavekili Hakkı Bey
Aya Dimitri	1501	866		
27. Aya Haralombo	1798	905	3	Göze Köçekyan Efendi
Aya Vukla	1274	572		
28. Aya Nikola	2129	1047	2	Ahenk Sahib-i İmtiyazı Ali Nazmi Bey
29. -30. Morlakya	3376	1722	4	Davavekili Eksenefon Efendi
31. Tepecik ve Kurucay	1756	716	1	Kantarağası zâde Ali Bey
32. 1 ve 4. Ermeni	792	401	2	Mesrub Simonyan Efendi
İkinci Ermeni	405	274		
Üçüncü Ermeni	706	226		
33. Hursidiye	1351	316	2	Davavekili Mustafa Faik Efendi

Yeni Mahalle	737	82		
İkinci	360	59		
Cavez?	766	110		
Beni İsrail	955	136		
Sonsino	1211	251		
34. Yukarı Aya Yani	1391	671	1	Davavekili Harunyan Efendi
35. Hahambaşı	1296	221	2	Vasil Yorgiyadi Efendi
2. Hahambaşı	1170	475		
4. Hahambaşı	390	199		
Ekrâti	1125	188		
36. Mamure-i Hamidiye	1359	629	1	Hasan Maksudzâde Ethem Efendi
İmariye	226	47		
Toplam:	71.908	33.861	73	

İzmir kazasında mebus seçimi 12 Kasım'da Belediye dairesinde yapılmıştır.³⁹ Diğer kazalara ilişkin seçim sonuçları 16 Eylül 'den itibaren basında duyurulmaya başlanmıştır. İzmir Sancağı'na mebus seçimi genel sonuçları 15 Kasım 1908'de açıklanmıştır.

Türklerin Seçim Kampanyaları

1908 Seçimlerinde, Ahrar Fırkası örgütlenmesini henüz tamamlayamadığından İttihat ve Terakki Cemiyeti bir anlamda Türklerin siyasal temsilciliğini yapmıştır. Cemiyet Meşrutiyet'in ilk günlerinden itibaren İzmir'de açık siyasal etkinliklerine başlamıştır. Ancak bu ilk günlerde Cemiyet'in İzmir temsilcilerinin kimliği açıklanmamıştır.⁴⁰ Cemiyet'in İzmir merkezine gönderilen kutlama telgraflarından anlaşıldığına göre Sancağ'daki bütün kazalarda İttihat ve Terakki'nin şubeleri açılmıştır. İttihatçılar bu yörede seslerini daha iyi duyurabilmek için gazete de çıkarmışlardır. Başyazarlığını Hafız İsmail'in yaptığı "İttihad" gazetesi 8 Ekim'den Kasım 1911'e kadar cemiyet'in sözcülüğünü üstlenmiş, sonra yerini "Anadolu" gazetesine bırakmıştır.⁴¹

39 İttihad, 13 Teşrin-i Sâni 1908.

40 "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ta'limâtî icâbınca şahsiyat mevcut olmayub kaffe-i muamelât cemiyetin heyet-i umumiyesi nâmina icra edilmekte..." olduğuna ilişkin İzmir Merkezî'nin açıklaması için bkz. Ahenk, 30 Temmuz 1908.

41 İttihad, 8 Teşrin-i Sâni 1908.

Cemiyet'in Siyasi programı İzmir'de 15 Ekim'de yayınlanmıştır ⁴². Ancak bu programın yayınlanması hayli gecikmişti. Hem bu gecikme ve hem de Ahrar Fırkası'nın henüz örgütlenememesi yüzünden İzmir'de mebus adaylarının çoğu kendi programlarını hazırlayarak broşürler ve basın aracılığıyla duyurmuşlardır. İzmir'de *Ahenk*, bu konuda öncülük etmiştir. Örneğin, *Ahenk*'de Refik Nevzad imzalı bir yazıda; "Niçin Meclis-i Mebusan'a âza olmak isteyen zevat programını ilân etmiyor. Bu hitâbı el altından namzet olarak imza toplayan Meclis-i Mebusan âzâsına ediyoruz ve bu hitâba cevabı yine ondan bekliyoruz..." deniliyordu ⁴³. Zaten *Ahenk*'te programını yayınlayan ilk aday da Refik Nevzad'dı, Nevzad'ın programı yayınlanırken, "Evet Ahenk memâlik-i Osmaniye'de ilk Mebus namzedinin programını neşr etmek şerefine bu gün nâil oluyor..." diyordu ⁴⁴.

İzmir sancağı mebus adaylarından belirleyebildiğimiz kadarıyla programlarını gazeteler aracılığıyla duyuranlar arasında Halil (Menteşe) Bey ⁴⁵, Refik Nevzad Bey, Refet Bey ⁴⁶, Cihanzâde İbrahim Edhem Efendi ⁴⁷, Halil Akif Bey ⁴⁸, Doktor Lütfi Bey ⁴⁹, Tabib Lebib Hüsnî Bey ⁵⁰, Fahreddin Bey ⁵¹ ve Birgili Fikri Efendi bulunuyordu ⁵².

Meşrutiyet dönemi siyasal ortamı ve Türk aydınlarının düşünce ve yaklaşımları için önemli bir malzeme olan bu bildirimlerde öğreticilik yanı ağır basıyordu. Türk demokrasi tarihinde ilk kez yasama meclisine katılabilmek için adaylar demokratik bir ortam içinde ülke sorunlarını dile getirebilmekte ve çözüm önerileri sunmaktaydılar. Bu programlardaki ortak istekler ve vaatler arasında; anayasada "hakimiyet-i milliye esasına müstenid..." değişiklikler yapılması, eğitimin yaygınlaştırılması ve ilk öğretimin zorunlu tutulması, askerlik süresinin kısaltılması, iç güvenliğin sağlanması, adaletin eşit dağıtılması, vergilerin düzeltilmesi ve sadeleştirilmesi, ziraatin iyileştirilmesi ve örnek çiftlikler kurulması gibi konular yer alıyordu. Bunların yanısıra "Amalerin hâl ve mevki'-

42 *İttihad*, 15 Teşrin-i Sâni 1908; ayrıca bkz. Tunaya, I, a.g.e., 65-67.

43 Refik Nevzad, "İslahata Kendimizden Başlıyalım", *Ahenk*, 29 Eylül 1908.

44 "Mebus Namzedi, I, Refik Nevzad Bey", *Ahenk*, 10 Eylül 1908.

45 "Meclis-i Mebusan'da Takip Edilecek Hatt-ı Hareket Hakkında Program", *Ahenk*, 22 Eylül 1908. Bu bildiri metni ekte de verilmiştir.

46 "[Doktor Mehmed] Refet Bey'in Programı", *Ahenk*, 24 Eylül 1908.

47 "Aydın'dan Cihanzâde İbrahim Edhem Efendi mebusluğa namzedliğini vaz' ve programını tertib ile beray-ı neşr idarehanemize irsâl eylemiş olduğundan bervech-dâif derc eyliyoruz", *Ahenk*, 23 ve 24 Eylül 1908.

48 Halil Akif, "Niçin Namzedliğimi Vaz' Ettim", *Ahenk*, 22 Eylül 1908.

49 "İzmir'de Mebusluk İçin Namzedliğini Vaz' Eden Doktor Lütfî Bey'in Programıdır", *Hizmet*, 5 Teşrin-i Evvel 1908.

50 "Tabib Lebib Hüsnî Beyefendi Biraderimizden", *Hizmet*, 6 Teşrin-i Evvel 1908.

51 "Ödemiş'te Mukim Hakkı Paşazâde Davavakili Fahreddin Bey'in Programıdır", *Ahenk*, 6 Teşrin-i Evvel 1908.

52 Birgili Üstüvarî Fikri, "Mebus Ne Demektir ve Ben Mebus Olursam Ne Yapacağım", *Ahenk*, 24 ve 25 Teşrin-i Evvel 1908.

i sefaletengizlerini ta'dil ...." edilmesi ⁵³, iş kazasında tazminat ödenmesi, ziraatin iyileştirilmesi için "evvelâ hayvannat hırsızlığının önü alınması..."⁵⁴, "köy kahvehanelerinin sedd ve bend edilmesi...." gibi ilginç öneriler de yer alıyordu.

Yerel sorunlarla ilgili Nevzad'ın ilginç önerileri vardı: İzmir'de de hastahanelerde nöbetçi doktorluk uygulamasına geçilmesini, "ambulance usûlünün de İzmir'de kâbil-i tatbik edilmesi..."ni, "İzmir'de bir tımarhane inşâsı ve Manisa tımarhanesinin İzmir'e nakli, mezkur tımarhanede bu ana değin ayaklarına zincir vurularak tedavi edilen hastaların artık insaniyet ve medeniyet nâmına hâl-i hâzır fenn-i tubına muvafık bir suretle tedavileri...."ni istiyordu. Lütü Bey ise İzmir'de Hukuk ve Ticaret mektepleri açılması, İzmir sokaklarının genişletilmesi, aydınlatılması ve elektikli tramvaylar konulması için çalışacağını duyuruyordu. Ancak bu bildirimlerde yerel sorunlara verilen önem genel konulara göre çok azdır.

Kişisel kampanyalarını sürdürün adaylar arasında Halil (Menteşe) Bey gibi ünlü kişiler bulunmasına karşın Türklerin aday listesini İttihat ve Terakki Cemiyeti hazırlamıştır. İttihat ve Terakki bu dönemde "cemiyet-i mukaddese" havası içinde seçimlere girmişti. Türk adaylarının belirlenmesi konusunda en azından İzmir'de bir sorun çıkmamıştır. Cemiyet daha çok kendiliğinden ortaya çıkan adayların yanısıra kamuoyunca saygınlığı olan kişiler arasından seçim yapmıştır. Aday listesi cemiyet genel merkezinin yönlendirmesiyle belirlenmiştir. Örneğin Halil Mentеше adaylığını İzmir'den koymasına rağmen Enver Bey (Paşa)'ın isteği üzerine adaylığını Mentеше Sancağı'na kaydırmış ve oradan mebus seçilmiştir ⁵⁵.

Azınlıkların Seçim Kampanyaları

İzmir Sancağı'nda 1908 Seçimlerinde İttihatçılara en büyük muhalefet azınlık gruplarından, özellikle Rumlardan gelmiştir. Rumların programı imparatorluğun çeşitli halklarına inanç, gelenek ve özelliklerine göre gelişme imkânlarının tanınmasını öngörüyordu ⁵⁶. Tarihte Rum unsuruna tanınmış ne kadar ayrıcalık varsa bunların tasdikini ve dinsel ve eğitim alanındaki ayrıcalıkların yanında yerel yönetime daha geniş yetkilerin tanınmasını istiyorlardı. İttihatçıların siyasal program konusunda Rumlarla yaptığı görüşmelerden bir sonuç çıkmamıştır. Rumlar Meclis-i Mebusan'a olabildiğince fazla temsilci göndermek için çalışmışlardır. Bu yüzden de İttihatçılar ile Rumlar arasin-

53 Örneğin bkz. "Retik Nevzad Bey" Ahenk, 10 Eylül 1908.

54 "Tabibî Lebîb Hüsnî Beyefendi Biraderimizden", Hizmet, 6 Tesrin-i Evvel 1908.

55 Mentеше, a.g.e., 16.

56 Aksin, a.g.e., 102.

da büyük anlaşmazlıklar doğmuştur. Seçimlerde Rumların siyasal temsilciliğini Rum Patrikhanesi yapıyordu. Rumlar seçim işlemlerinde daha deneyimli olduklarından seçimlere büyük oranda katılıyorlar ve oylarını da bölmüyorlardı⁵⁷. Bu nedenle paylarına düşmesi gereken ikinci seçmen ve mebus sayısının üstünde temsilci çıkarabiliyorlardı. Bu yüzden özellikle İttihatçıların girişimleriyle, yapılan seçimlerin yenilenmesi için dilekçeler veriliyor ve yerel makamlar da çoğu kez bu istekleri yerine getiriyordu. Ayrıca İttihatçılar Türkleri örgütlemeye çalışıyorlardı. Böyle olunca Rumlar da boykota gidiyor ve Patrikhane hükümete protestolar yağıdırıyordu.

İzmir Sancağı'nda da Rumlar seçim deneyimlerini seçmen listelerinin hazırlanmaya başlanmasından itibaren göstermişlerdir. Örneğin *Ahenk*, İzmir'de listelere yapılan otuzu aşkın itirazdan yalnızca birinin Müslümanlara ait olduğunu yazıyordu⁵⁸. Türklerin seçmen listelerine kayıtsızlığı ve Rumların bilinçli davranışları Cemiyet'in İzmir'deki sözcüsü İttihad'da eleştiriliyor ve "intihabâtın ilk günlerinde defatir-i esasiyeyi mükemmel surette tanzîme vaktimiz müsait iken meseleyi hiç mühimsemedik.... Sonra Rum vatandaşlarımızın bu meseleyi bir Alman erkân-ı harbiyesi intizamıyla idare eden bir cemiyet teşkil ettikleri işitildi" denilerek Türkler uyarılıyordu⁵⁹. Gene *İttihad*, "intihab sözü olunca hatıra Rum vatandaşlarımızın gelmemesi kâbil olmuyor" diyerek Rum basınına göre Türk basınının konuya sahip çıkmadığını ve ".. ahâlinin ise bir çoğunun intihab sandıklarının nerede bulunduğundan bihaber..." olduklarından yakınıyordu⁶⁰. Ayrıca *İttihad*, İzmir'de Rum ve Ermenilerin kiliselerde toplanarak halka siyasal durum, meşrutiyet ve seçimler gibi konularda dersler verdiklerini belirterek, Müslüman adaylarda ise "intihabın neticesini tevekkül perdesi altında mütecellî say-i hafî ile intizardan başka bir eser-i hareket görülmüyor" diyordu⁶¹.

İzmir'de Rumların sözcülüğünü Rum Metropolitliği yapıyordu. Başyazarlığını Anderya İstimatiyadî'nin yaptığı ve Lazaros İstimatiyadî'ni çıkardığı ; *Periodos* ve *Salomonidi*'nin çıkardığı; *Amaltiya*'dan başka *Armonya*, *Amarisya* ve *Nea Smirni* gazeteleri Rumların sesini duyuruyordu. İttihatçıların Türkleri örgütleme girişimleri ve Bergama ve Bayındır müntehib-i sâni seçimlerinin yenilenmesi Rumları çok rahatsız etmiştir. *Amaltiya*, listelerin askı süresinin uzatıldığı bir hafta içinde "on sekiz bin nü-

57 Hristiyan azınlıkların cemaat meclislerinde 1860'dan beri seçim uygulanmaktaydı. Bkz. Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Teb'anın Yönetimi*, İzmir, 1988, 139-142.

58 *Ahenk*, 29 Eylül 1908.

59 Ahmed Sabit, "Osmanlıların Hesab ve Nekâyısı", *İttihad*, 19 Teşrin-i Evvel 1908.; benzer bir uyan için bkz. Yunus Nadi, "Mirsad-ı Devr-i Lâhik ve Mir'at-ı Tavri-ı Sâbik, *Hizmet*, 5 Teşrin-i Sâni 1908.

60 "Bizde Intihabât", *İttihad*, 2 Teşrin-i Sâni 1908.

61 *İttihad*, 8 Teşrin-i Evvel 1908.

fus-u İslamiye'nin ilâveten bila tedkik defatir-i esâsiyeye geçirildiği halde müracaat eden yüzlerce Hristiyan'ın şifahen reddediledek hakk-ı istinaftan da mahrum bırakıldığı.... "nı yazıyordu.⁶² Asıl anlaşmazlık konusu ise Rumların ne kadar ve kimleri mebus seçeceğiydi. İttihatçılar Rumların İzmir'den aday gösterdiği Karolidi'nin Yunan uyruklu olduğunu söylüyorlardı. *Armonya* gazetesi ise Karolidi'nin Yunan uyruklu olmasının istibdad döneminin koşullarından kaynaklandığını belirterek, "çünkü Kanun-u Esasi'yi kendilerine medyûn olduğumuz Jön Türkler'in müteheyyizanını Atina ve Avrupa'ya firar icbâr eden esbâb Karolidi Efendi'yi de komşumuz hükümetine ilticâyâ mecbur etmiştir..." diyordu.⁶³ İttihatçıların Karolidi'ye muhalefeti seçim sonuçlarına da yansıyor ve İzmir kazası mebus seçimlerinde Karolidi 40 oyla ancak yedinci sırada yer alabiliyordu.⁶⁴

Alınan ilk seçim sonuçlarının Rumlar ve Karolidi'nin aleyhine gelişmesi ortamı daha da gerginleştirmişti. Zaten Eylül ayından itibaren Türkler ile Rumlar arasında güvensizlik ortaya çıkmış, Türklerin Rumları katletmeye hazırlandığı söylentileri duyulmaya başlamıştı. Örneğin *Hizmet* ve ; "... güya geçen Çarşamba gününden beri İzmir sekene-i islamiyesi silahçı mağazalarından külliyetli silah işira' ederek mükemmel suretle ikmâl-i techizat tedarikat eylemişlerdir. Bunların da maksadları Rumlar aleyhine bir hareket-i haine ve mu'terizâne icra eylemek imiş" diyerek söylentileri yalanlıyordu.⁶⁵ İstanbul gazetesi Tahidoromos'a göre, İzmir'de durumun kötüleştiğini gören İngiliz ve İtalyan konsolosları hükümetlerine başvurarak savaş gemileri gönderilmesini istemişler ve vilâyeti protesto etmişlerdir.⁶⁶ Aynı konuda Yunan elçisi Griparis de sadrazama başvurarak önlem alınmasını istemiştir.⁶⁷ Ahenk de bu söylentiler yüzünden Rum ve Frenk mahallerinde dükkanların kapatıldığını ve halkın korku içinde olduklarını yazıyordu⁶⁸. Ayrıca bu tür söylentileri çıkaran Rum basınına da " ... lânet o alçaklara ki hala neşr-i efkâr-ı fitnecüvaneye devam ile tedvir-i dolab-ı müfsidâd etmek istiyor. Nefret o edepsizlere ki her fikirleri, alçaklıkları enzâr-ı ünmette tâyin ettiği halde yine perde arkasından oyun oynamaya çalışıyorlar" diyerek ağır bir dille suçluyordu.⁶⁹

61 *İttihad*, 8 Teşrin-i Evvel 1908.

62 *Ahenk*, 11 Teşrin-i Sâni 1908.

63 "Armonya Gazetesinden", *İttihad*, 10 Teşrin-i Evvel 1908.; Karolidi'nin neden olduğu bu sorun için ayrıca bkz. Sabahattin Çağın, "1908 Seçimlerinde Azınlıkların Tutumu", *Türk Yurdu*, x/36, Ankara, 1990, 44-47.

64 *İttihad*, 13 Teşrin-i Sâni 1908.

65 *Hizmet*, 11 Teşrin-i evvel 1908.

66 "İntihab Görümleri-Tahidoromos Gazetesinden", *Ahenk*, 1 Teşrin-i Evvel 1908.

67 "Redd-i Erci", *Hizmet*, 1 Teşrin-i Evvel 1908.

68 Bu söylentiler Rum basınında sürmüştür Bkz. M. Refet, "Nea Smirni Gazetesine", *Ahenk*, 17 Teşrin-i 1908; Hüseyin Fahmi, "Periodos ve Mesleği", *Hizmet*, 11 Kanun-u Sâni 1908.

69 *Ahenk*, 11 Teşrin-i Sâni 1908.

Bu gerginliğin giderilmesi için "şehir içinde gizli ve açık tabanca, tüfek, kılıç, meç, büyük bıçak, kama, hançer, şişli baston ve sair buna mümasil âlât-ı ceriha" taşınması polis müdürlüğüne yasaklanmıştır.⁷⁰ Ayrıca Rumları yatıştırmak için Polis Müdürü Mazhar Bey, Klonaridi Gazinosu'nda konuşmalar yapmıştır.⁷¹ Bundan başka aralarında *Hizmet* gazetesi sahibi İbrahim Bey'in de olduğu bir çok Türk temsilcisi Metropolidliğe giderek söylentileri yalanlamıştır.⁷²

Seçim işlemlerindeki yolsuzluklardan yakınan Rumların ilk tepkileri Heyet-i Teftişîye toplantılarına katılmak olmuştur.⁷³ İzmir Rumlarının en büyük eylemi ise 13 Kasım'da başlamıştır. Rumlar İzmir'de bütün dükkanlarını kapatarak Metropolidhane'nin bulunduğu Aya Fotini kilisesinde toplanmışlardır.⁷⁴ Eylemin nedeni de Bergama dışında alınan sonuçlara göre Karolidi'nin 135 oy ile yedinci sırada kalarak mebus seçilememesiydi. Amaçları ise Bergama'da süren seçimleri etkilemekti. Rumların eylemini *Hizmet* şöyle anlatıyordu⁷⁵:

"Geçen Çarşamba günü daire-i belediye'de İzmir merkez kazasına aid icra edilen mebus intihâbâtında Rum vatandaşlarımız tarafından arzu edilen Karolidi Efendi'nin haiz-i ekseriyet-i ârâ olmaması bazıları tarafından güya müntehib-i sânilere karşı vuku'bulan tekkinâttan neş'et etmiş suretinde tekakkî edilerek itirâzâta kıyam edilmiş ve dün sabaha karşı saat onbirden bed' ile beşe kadar bilâ fasıla Aya Fotini kilisesinde çan çalınarak ahâlî-yi Hristiyanîye kiliseye davet olunmuştur... Hükümet caddesi civarında, Kemeraltı'da, Başoturak'da, Halim Ağa Çarşısı'nda, Arasta başında, Odun Pazarı'nda ve Peştemalcılar Başı ile Frenk Mahallerinde bulunan ahâlî-yi Hristiyanîye mağazalarının kısm-ı âzâmı sahibleri tarafından kapatılarak geç vakitlere kadar açılmamıştır. İnzibat ve Asâyiş-i mahalliyenin muhafazası için cihet-i askeriyeden müteaddid devriye kolları çıkarılmış ve Aya Fotini Kilisesi ile daire-i belediyenin etrafına mikdar-ı kâfi asâkir ikâme edilmiştir. İzmir liva kumandanı erkân-ı harbiye miralaylarından Fevzi Paşa esb-süvar olduğu ve maiyetinde mikdar-ı kâfi asâkir bulunduğu halde ahâlî-yi Hristiyanîye'nin ictima'gâhı olan Aya Fotini Kilisesi'ne giderek ileri gelen Rum vatandaşlarımıza gerek sebeb-i ictima ve gerek ahâlî-yi Hristiyanîye'nin arzu ve metali-

70 *Ahenk*, 17 Teşrin-i Evvel 1908.

71 "Şu günlerde işte olunan rivayet-i kazibe üzerine teheyyüce gelen ezhan-ı ahâlîyi tatmin için Polis Müdürü Mazhar Beyefendi'nin Çarşamba Akşamı Klonaridi Gazinosu'nda irâd eylediği nutuk", *Ahenk*, 31 Teşrin-i Evvel 1908.

72 *Hizmet*, 5 Teşrin-i Sâni 1908.

73 *Ahenk*, 10 Teşrin-i Evvel 1908.

74 *Ahenk*, 13 ve 14 Teşrin-i Sâni 1908.

75 *Hizmet*, 15 Teşrin-i Sâni 1908.

belerini istifsar etmiş, onlar da intihabâtın muvâfık-ı kanun ve intizam olmadığı cihetle feshini talebde bulduklarını ve Karolidi Efendi'yi mebus istediklerini cevaben dermeyân etmişlerdir. Saat beş raddelerinde Fransız hükümetinin şehrimiz ceneral konsolosu Mösyö Evyenyadi cenabları bir arabada ve Rum Metropolidi Efendi ile havari heyetinden bazı zevat ve *Amaliya* gazetesi sahib-i imtiyazı Salomonidi Efendi diğer arabalarda olduğu halde daire-i hükümete gelerek Vali Paşa ile görüşmüşlerdir. Badehu bunlara Belediye reisi Tevfik Paşa ile Umur-u Ecnebiye Müdürü İdris Fuad Bey ve zabitan-ı askeriyeden birkaç zevat iltihak eyledikleri halde Rum Metropolidhanesi'ne avdet eylemişlerdir."

Bu eylem ancak Karolidi'nin Bergama'dan aldığı 31 oyla altıncı ve son sıradan mebus seçildiği Rum gazetelerinin ilâveleri ile duyurulunca sona ermiş ve kalabalık dağılarak, dükkanlar açılmıştır.⁷⁶ İzmir Türk basını gösteriler sırasında üzücü bir olay çıkmadığını belirtirken, Rum basınında askerlerin kiliseye bir çok kez saldırdığı ve çatışmalar olduğuna ilişkin söylentiler yer almıştır.⁷⁷ Sonuçta Rumlar İzmir kazasında 25 olmak üzere, belirleyebildiğimiz kadarıyla yaklaşık 70 ikinci seçmen çıkarmışlar ve Karolidi ile Aristidi'yi mebus seçtirmişlerdir.

Karolidi'nin oylarının yükseltilmesi için Ermeni aday İstapan Efendi'nin yedinci sıraya düşmesine neden olmuştur. Üstelik bu sırada seçim sonuçları da açıklanmış ve İstapan'ın kazanamadığı kesinleşmiştir. Bunun üzerine önce Ermeni Metropolidi vekili ve bir kaç kişi valiliğe giderek mebus çıkaramadıklarından yakınmışlar⁷⁸, ertesini gün, yani 16 Kasım'da "... Ermeni mahallesindeki büyük Ermeni kilisesi Ermeni cemaatini çan çalarak ictima'ya davet etmiş ve Ermeni vatandaşlarımızdan bir hayli zevat kilisede akd-i ictima ile bu husus görüşülmüştür⁷⁹. Zaten İstanbul'da İttihatçılarla Ermeni Patrikliği ve Taşnaksiyun Cemiyeti arasında yapılan görüşmelerde, İzmir'den bir Ermeni'nin mebus seçilmesi için anlaşılmıştı. Bunun sağlanması için de, 180 oyla beşinci sıradan mebus seçilen, ancak henüz mazbatasını almamış olan Doktor Taşlızâde Edhem Bey mebusluktan istifa ettirilmiştir. Yerine de 25 Ekim'de ikinci seçmenler tekrar bir araya gelerek İspartalızâde İstapan Efendi'yi mebus seçmişlerdir⁸⁰.

Diğer seçimlerde olduğu gibi bu dönemde de Yahudiler ile İttihatçılar arasın-

76 *Ahenk*, 14 Teşrin-i Sâni 1908. ; "İzmir Hadisesi", *Tamim*, 16 Teşrin-i Sâni 1908.

77 *İttihad*, 24 Teşrin-i Sâni 1908.

78 *Hizmet*, 16 Teşrin-i Sâni 1908.

79 *Hizmet*, 17 Teşrin-i Sâni 1908.

80 *Hizmet*, 26 Teşrin-i Sâni 1908.

da herhangi bir sorun çıkmamış ve Selanik Ticaret Mahkemesi üyelerinden Nesim Mazliyah Efendi Türklerin oyu ile mebus seçilmiştir⁸¹.

Seçim Sonuçları

İzmir merkez kazasında belirleyebildiğimiz kadarıyla, 25'i Rum, 4'ü Musevi, 4'ü Ermeni olmak üzere 112 müntehib-i sâni seçilmiştir. Mebus adaylarının aldıkları oylar ise şöyle idi :

Aristidi Paşa 109, Müftü-ü belde Mehmed Said Efendi 102, Çelebizade Seyyid Bey 99, Nesim Mazliyah Efendi 73, İspartalizâde İstapan Efendi 70, Doktor Taşlızâde Edhem Bey 59, Povlo Karolidi Efendi 40, İsmail Sıtkı Efendi 19, Doktor Lütfü Bey 14, Ziver Bey 12, Doktor Refik Nevzad Bey 4, İshak Tranko Efendi 4, Kiryako Vayonos Efendi 2, Akif Halil Efendi 1, Üstüvari Fikri Efendi 1, İplikciyan Efendi 1 oy almıştır.

82

İzmir Sancağı'nda mütehib-i sani seçimlerinde ; Urla'da 12'si Rum, 7'si Türk:19 ; Ödemiş'te 3'ü Rum, 2'si Ermeni, 28'i İslam:33 ; Menemen'de 4'ü Rum 9'u Türk:13 ; Karaburun'da 5'i Rum 3'ü Türk:8 ; Tire'de 2'si Rum, 2'si Müsevi, 19'u Türk:23 ; Çeşme'de 18 ; Kuşadası'da 7'si Rum 5'i Türk:12 ; Seferhisar'da 4 ; Foçateyn'de 9 ve Bergama'da 8'i Rum 24'ü Türk:32 ; Müntehib-i sani seçilmiştir. Bazı kazalarla ilgili ayrıntılı bilgi bulunamadığından bu müntehib-i sanilerin etnik ve dinsel gruplara göre dağılımını net olarak göstermek mümkün olamamıştır. Ancak Rumların 70'e yakın ikinci seçmen çıkardıkları söylenebilir.

İzmir Sancağı genelindeki mebus seçimi sonuçları, beşinci sırada yer alan Doktor Edhem Bey'in istifasından önceki duruma göre şöyleydi.⁸³

Müftü Mehmed Said Efendi	294
Çelebizade Hoca Seyid Bey	289
Aristidi Paşa	251
Nesim Mazliyah Efendi	186
Doktor Edhem Bey	185
Povlo Karolidi Efendi	166

81 Mazliyah'ın Musevi Yelimbhanesi salonunda verdiği konferans için bkz. *Ahenk*, 8 Teşrin-i Sâni 1908.

82 "... Nefs-i İzmir ile mülhâk kura ve nevahinin çıkardığı 112 müntehib-i sâninin kaffesi gelib rey atmış, şu kadarki bunlardan biri rey pusulası yerine yanlışlıkla cebindeki zâhına aid bir varakayı atmış olduğundan ..." 111 kişinin oyu geçerli sayılmıştır. Bkz. *Ahenk*, 12 Teşrin-i Sâni 1908.

83 *Ahenk*, 14 Teşrin-i Sâni 1908.

149 oy alan Ermeni aday İstefan Efendi Edhem Bey'in yerine getirildiğinden, İzmir Sancağı'ndan 2'si Türk, 2'si Rum, 1'i Ermeni, 1'i Musevi olmak üzere Mehmed Said Efendi⁸⁴, Seyyid Bey⁸⁵, Aristidi Paşa⁸⁶, Karolidi Efendi⁸⁷, İstefan Efendi ve Nesim Mazliyah Efendi mebus seçilmiştir.⁸⁸ Görüldüğü gibi İzmir'de İttihat Terakki'nin listesindeki adaylar mebus seçilmiştir. Fakat İttihatçılar sadece Türk adaylar üzerinden denetime sahiptiler. İttihatçılar azınlıkların çıkaracağı mebus sayısını belirleyebilmiştir, ancak azınlıklardan kimlerin seçileceği konusunda bir şey yapamamışlardır. Ayrıca İstefan Efendi'nin önceden İttihat ve Terakki listesinde olmasına karşın yeterli oy alamaması İttihatçıların Türk Müntehib-i sânilerini de yeterince yönlendiremediğini göstermektedir.⁸⁹ İttihatçıların özellikle Rumlarla olan sorunları 1912 seçimlerinde de tekrarlanacaktır.

Sonuç olarak Türk tarihinin bu ilk genel seçimlerinde gerek demokratik uygulamalar konusundaki deneyimsizlikten ve gerekse çok uluslu yapıdan kaynaklanan bir çok sorunun İzmir Sancağı'nda da yaşandığını söyleyebiliriz.

Ek: Meclis-i Mebusan reisi Halil Mentеше'nin mebus seçilmeden önce İzmir halkına duyurmak üzere yayımladığı seçim bildirisi, *Ahenk*, 22 Eylül 1908.

MECLİS-İ MEBUSANDA TAKİB EDİLECEK HATT-I HAREKET HAKKINDA PROGRAM

1. Kanun-u Esasi'nin hakimiyet-i milliye esasına tevfiği suretiyle bazı mevaddının tâ'dili,
2. Kuvay-ı umumiye-i devletin, yani kuvve-i kanuniye, kuvve-i icrâiye ve kuvve-i adliyenin hürriyetin hakkıyla teessüsüne müsaide surette yekdiğerinden tefrikiyle istikballerinin te'mini,
3. Hakk-ı ictimâ'nın Kanun-u Esasi'de hukuk-u şahsiye sırasında kabulü,

84 Müftü Said Efendi daha sonraki seçimlerde aday olmamıştır. Bkz. Feroz Ahmad-Dankward Rustow, "İkinci Meşrutiyet Döneminde Meclisler, 1908-1918", *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 1/4-5, İstanbul, 1975-1976, 245-284.

85 Mehmed Seyyid (1866-1925). Hukuk Profesörü, Darülfünun'da Öğretim Üyesi ve İkinci Meşrutiyet'in her üç meclisinde İzmir mebusuydu. T.B.M.M. II. Dönemde de İzmir Mebusu ve Adalet Bakanı. Mustafa Kemal'e laik Cumhuriyet konusunda hukuki danışmanlık yapmıştır. Bkz. Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki* (1908-1914), Ankara, 1984, 290-291.

86 Aristidi Seçilmeden önce Sivas Vilayeti Vali Muavini'ydi. Bkz. *Ahenk*, 14 Teşrin-i Sâni 1908.

87 Bu sıralarda Alina Üniversitesinde Tarih Profesörü olan Pavlo Karolidi Kritovulas'un, *Fatih Sultan Mehmet Han-ı Sâni*, adlı eserini Türkiye'ye çevirmiştir. Karolidi 1912'de İzmir'den gene mebus seçilmiştir. Bkz. Demir, a.g.m., 172.

88 Mazliyah İkinci Meşrutiyet Dönemi süresince Meclis-i Mebusanda bulunmuştur. Bkz. Rustow-Ahmad, a.g.m., 271.

89 Müntehib-i sânilerin eleştirildiği bir yazı için bkz. Mehmed Necib, "Buradaki İntihab Hakkında Bir Mütâla-i Felsefe" *Hizmet*, 22 Teşrin-i Sâni 1908.

4. Teşkilât-ı vilâyât nizamnâmesinin otuz senelik terakkiyât-ı fikriyeye münâsib surette ta'diliyle tatbiki,
5. Faaliyet-i iktisâdiyede hükümetin müdahalesinin nisâb-ı ilmîyi tecavüzüne meydan vermeyerek teşebbüs-ü şahsîyenin tealfisine gayret,
6. Arazide serbestiy-i temellükün te'mini,
7. Sermaye ile say'i birleştirerek îtibarın te'sir-i sehhârenesiyle muâvenet-i hükümetin inzimâmıyla vasi'mikyasda ziraat bankaları te'sisi, merhûnât usûlüyle beraber kefâlet-i şahsîyle istikraz usûlünün esas olarak kabûlü,
8. Ziraatımızda îtibarın te'sisi ve ecnebî ucuz sermayelerin celbi için arazi-yi tasarrufun her türlü şaibe-i ihtilâftan müsaid olduğu surette tedricî tahdîdi ile muntazam bir kadostr'un -arazi-yi tasarruf haritası- tanzimi,
9. Emvâl-i gayr-i menkûle kıymetlerinin faaliyet-i iktisadiyede tedavülünü teshîl için "merhûnât oda" larının teşkîliyle Fransa'daki "Transferisyun" usûlünün kabûlü,
10. Aşarın arazi vergisine tahvîli için müsaid zaman intizarıyla beraber hasılât-ı safiyeden istifa usûlüne takrîb edilmesi bir an nazar-ı dikkatten dûr tutulmayarak bâr-giran halinde olan sıkletin ta'dili,
11. Reji inhisarının mukâvele-i inkızâ'sında ilgâsına intizar ederek şimdilik tütünün beher kilosundan bazı memâlike ihrâcında istifa' edilen kiloda dört kuruş ihrâciye resminin tezyidi,
12. Mamulât ve masnunat üzerine mevzu' olan resm-i dahiliyenin rekabet-i ecnebiyeye karşı durabilmek üzere ta'dili,
13. Müstahsiller ile müstehlikleri takrîb için vesait-i nakliye hususunda nehirlerin kâbil-i isti'mâl bir hale ifrâğıyla beraber şoselerin tezyidine say' olunması ve şimendüfer için sâlim bir usûl ihdâsı,
14. Usûl-ü sikkede "Pemetalizm-Yüksek Para" usûlünün tervicini ve paranın kıymet-i mevzu'asının tevhidini,
15. Devletlerin teveccühünden istifade etmek suretiyle sanayi-i dahiliyenin terakkisi için ilgâsı farz olan gümrük resimlerine aid imtiyazât-ı ecnebiyenin ref'i ve ecnebi dostlarımızın "Patent" vergisiyle mükellefiyetleri hususunda rızalarının istihsâli,

16. Bütçemizin bir suret-i sâlimede tanzîmine mani' olan düyûn-u mütemevvic "dette flottante" lerin bir komüsyon-u mahsusla tedkiki ve suret-i tesviyesinin te'mini,
17. Usûl-ü cedidemizin bahş edeceği emniyet-i hariciyeden istifade ile ağır faizli düyûnâtın tahvili,
18. Varidât-ı daimeyi karşılık göstermek suretiyle istikraz usûl-ü meş'umunun devletin badema usûl-ü istikrazında kabûl edilmemesi,
19. Mekteblerimiz programını gençlerimizi saha-i faaliyette en ziyade muvaffakiyetlerini te'min edecek vesait-i fenniye ile techiz edüb nihayet yirmibir yirmiiki yaşlarında kürsülerinden kurtaracak bir surette tanzimi,
20. Asâr-ı hayriye karşılığı olan evkâfı bir intizam tahtına alarak memleketin menfaatine ve saadet-i âtiyesine hâdim olan meşrut lehlerinin ihyasına ve hususiyle medreselerde imtihan ve müsabaka usûllerinin iadesi ve programlarının islâhı ile maksad-ı teessüslerine lâyük âdemler yetiştirilmesine gayret olunması,

Dalgalı Borçlar

21. Mekteb-i ibtidaiye, hususiyle kura mekatibinin ıslâhıyla sabit bir karşılığın te'min olunması,
22. Vâlid-i zillet olan dilenciliğin ref'iyle izzet-i zâtının tekemmülüne yardım edecek bir usûl-ü teavün te'sis etmek,
23. Belediye nizâmâtının terakkîyât-ı hâzırâya uygun bu hâle ifrâğıyla mecalis-i belediye selâhiyetinin tevs'i'i ve istikraz usûlünün müsaade olunması,
24. Kökü bizde olmayan sosyalizm nazâriyâtının temâyülât-ı ifratperverânesine meydan verilmemesi,
25. Siyaset-i hariciyemizde açık ve doğruluğa müstenid sulhcuyâne bir politika tâkib ile anâniyât-ı tarihiye ve vaziyet-i siyasiyemize muvâfık bir ittifak husûlüne gayret olunması,
26. Mülkiye rütbelerinin ilgâsı.